

No arābu valodas aizgūto terminu latviskošana un lietojums

The Formation and Usage of Latvian Terms of Arabic Origin

Ingrīda Kleinhofa, Leons Taivans

Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050
E-pasts: ingrida.kleinhofa@lu.lv; leons.taivans@lu.lv

Arābu reliģisko, vēstures un kultūras terminu lietojums latviešu valodā pēdējos gados ir būtiski pieaudzis. Līdz ar to ir vērojams juceklis transliterācijā, ko rada terminu haotiska aizgūšana no starpniekvalodām, kā arī arābu valodas konsultantu trūkums. Tāpat ir nepieciešams koriģēt vairākus jau agrākās desmitgadēs lietotos terminus, kuros ir acīmredzama starpniekvalodu vai latviešu vecās ortogrāfijas ietekme.

Atslēgvārdi: arābu terminoloģija, islāma termini, islāma juridiskie termini, arābu dinastijas.

Saskarsmei ar arābu kultūru un islāmu arvien pieaugot, rodas vajadzība pēc precīziem, latviešu valodā iederīgiem terminiem, kas saistīti ar šīm jomām. Šie termini nepieciešami ne tikai pētniekiem vai mācītspēkiem, bet arī žurnālistiem, skolotājiem un plašākam lasītāju lokam. Daudzu terminu trūkst, tāpēc, piemēram, publicisti, tulkotāji un žurnālisti, nepieciešamības spiesti, bieži vien lieto latviešu valodai slikti pielāgotus aizguvumus no angļu vai krievu valodas, kur tie no arābu valodas bieži vien nonākuši caur starpniekvalodām – turku, persiešu, daŗi, urdu u. c. Jāņem vērā, ka praktiski visi ar islāma jurisprudenci, rituāliem un filozofiju saistītie termini nākuši no islāma sakrālās, proti, klasiskās, arābu valodas. Persiešu un turku valodā sastopamie zinātniskie, juridiskie un reliģiskie termini arābu valodas pratējam parasti ir saprotami bez tulkojuma, jo tie nākuši no arābu valodas. Taču aizguvumi no arābu valodas ir pakļāvušies persiešu, tjurku, urdu un citu valodu fonētiskajai sistēmai, daļēji mainījuši savu skanējumu un grafisko formu. Šeit publicētajā terminu sarakstā ir piedāvāts atgriezties pie arābu oriģināla tur, kur termins latviešu valodā ir ienācis caur vienu vai vairākām starpvalodām.

Terminu saraksta autori ir tiekušies saglabāt arābu vārdu skanējumu oriģinālvalodā, ciktāl tas ir savienojams ar latviešu valodas fonētikas un gramatikas likumiem. Protams, revīzijai nebūtu pakļaujami tie vārdi, kas latviešu valodā tiek lietoti gadu desmitiem un ilgāk pat tad, ja tie ienākuši caur starpniekvalodām. Piemēram, vārds “minarets” visdrīzāk ir ienācis latviešu valodā no vācu *ein Minarett* un skan līdzīgi lielākajā daļā pasaules valodu. Tas ir cēlies no arābu vārda منارة –

manāra.¹ Mūsdienās arābu valodā parasti lieto citu vārdu, مننة – *mi'zana*, bet senatnīgais

منارة – *manāra* tagad tiek lietots galvenokārt tehniskā nozīmē, kā bākas, radara vai sakaru “tornis”. Arī vārds “mošeja”, kurš arābu valodā skan *masdžid*,² ir ienācis latviešu valodā sen caur vairākām starpniekvalodām.³

Arābu izcelsmes reliģisko terminu korekciju lūko īstenot latviešu jaunie konvertīti islāmā. Presē un pašu musulmaņu rakstītos tekstos ir mēģinājumi lietot vārdu “muslimi”⁴ ierastā “musulmaņi” vietā, “Kurāns”⁵ tradicionālā “Korāns” vietā. Šiem mēģinājumiem pamatā ir tieksme izveidot vienotu visas pasaules islāma terminoloģisko bāzi, pasaules islāma kopienas (“ummas”) saliedēšanai. Tai nav sakara ar latviešu valodas fonētiskajām, gramatiskajām vai funkcionālajām vajadzībām.

Plaša loka Tuvo Austrumu reliģijas, kultūras, politisko norišu ienākšana latviešu valodā rakstītos tekstos, kā jau minēts, prasa arī jaunas attiecīgas terminoloģijas izveidi. Jaunas terminoloģijas veidošanas lokā ir stihiski izveidojusies terminoloģiskā daudzveidība, jeb termini, kuriem ir vairāki varianti.⁶ Viena daļa no tiem būtu pielāgojama oriģinālvalodas skanējumam, kā tas tiek darīts, latviskojot īpašvārdus. Ja atrodamas atbilstības latviešu valodā vai Eiropas kultūrā, tad būtu jāpiedāvā atsevišķu terminu tulkojums latviešu valodā.

Jādoma, ka nav vajadzības piepildīt latviešu valodu ar samērā reti lietotiem arābu musulmaņu lūgšanu laiku nosaukumiem, kā “fadžrs”, “dhuhrs” u. c. Tie būtu aizvietojami ar tulkojumiem: “rītausmas lūgšana”, “pusdienlaika lūgšana” utt., tātad dabiskāk un skaidrāk skanētu “saulrieta lūgšanas”, nevis “magriba lūgšanas”.⁷ Līdzīgi varētu rīkoties tad, ja oriģinālvalodai pielāgotais variants latviski ir grūti veidojams vai nav labskanīgs, vai arī nav saprotama tā jēga – tad ieteicams terminu tulkot latviski pilnīgi vai daļēji, piemēram, “čukstētās lūgšanas”, nevis “munādžātas”.

Jebkurā gadījumā būtu jāizvairās lietot latviešu valodai neraksturīgus, no angļu transliterācijas aizgūtus burtu savienojumus, piemēram, *sh*, *kh* un *dh* arābu līdzskaņu *š*, *h* un *ḍ* atveidē. Šādu pierakstu ieviešot, radīsies kļūdas gadījumos, kad būtu jālasa patiešām divi dažādi burti, piemēram, arābu īpašvārdā “Ishāks” (Īzaks), kurš varētu tikt kļūdaini izlasīts kā “Išāks”. Būtu jāizvairās arī no krievu valodai raksturīgās garumzīmju atmešanas,⁸ kā redzams variantos *islams* un *allahs*.⁹ Pilnīgi nepieļaujama ir jaunu anglicismu vai rusicismu ieviešana, ja atrodamas sen iegājis termins latviešu valodā; spilgts piemērs ir “Suleimana mečete Stambulā”¹⁰, jo vārda “mečete” latviešu valodā nav, bet “mošeja” atrodams jau vismaz kopš 1984. gada

¹ *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. 7th Edition. Ed. by J. B. Sykes. Bombay: Oxford University Press, 1988.

² Šeit un turpmāk arābu burta ج transliterācija ar ž vai dž atspoguļo vārda faktiskās izrunas īpatnības.

³ *Online Etymology Dictionary*. <http://www.etymonline.com/index.php?term=mosque>

⁴ “Ifārs pasaulē: Pravieša (s) masdžida”. <http://parislamu.lv/?p=1484>

⁵ Islāms latviski. “Laulības Islāmā”. <http://islams.latviski.blogspot.com/2009/10/laulibas-islama.html>

⁶ Par terminveides principiem sk. Veisbergs, A. Vai tiešām išāk nevar? <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=149&id=848>

⁷ Ifārs pasaulē: Pravieša (s) masdžida. <http://parislamu.lv/?p=1484>

⁸ Савина, В. И.; Цельникер, С. С. (сост.); Наджарова, Н. М. (ред.). *Инструкция по передаче на картах географических названий арабских стран*. Москва: Наука, 1966, 7.

⁹ *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1972–1996 (turpmāk – LLVV).

¹⁰ Jermolajeva, J.; Jermolajevs, V.; Mūrnieks, A. *Kultūras vēsture: XX gadsimts*. Rīga: RaKa, 2002, 304.

LLVV 5. sējuma 271. lappusē ar skaidrojumu: “Islama reliģiskajam kultam paredzēta celtne.”¹¹

Ja attiecīgais termins latviešu valodā nav atrodams, tas būtu rakstāms slīprakstā¹² latīņalfabētiskajā transliterācijā.¹³ Zinātniskos rakstos, pētījumos, kuros nepieciešama precīza atveide, lietojama zinātniskā transliterācija (arī dēvēta par zinātnisko transkripciju),¹⁴ kurā lietoti tikai latīņu alfabēta burti ar dažādām diakritiskajām zīmēm un apostrofi (arābu rakstu zīmju *hamza* un *'ain* atveidei), tāpēc tā, domājams, būtu saprotama arī plašākam lasītāju lokam. Citos gadījumos piedāvājam lietot tabulā atrodamo vienkāršoto latīņalfabētisko transliterāciju, kas nesatur latviešu valodā neesošas rakstu zīmes.

Nr.	Transliterācija		Burta nosaukums	Zinātniskā transliterācija	Vienkāršotā transliterācija ¹⁵	Fonētiskā transkripcija: IPA (SFA)	Grafiskās formas			
	angļu ¹⁶	krievu ¹⁷					Vārda beigās	Vārda vidū	Vārda sākumā	Atsevišķi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	ā (aa ¹⁸)		<i>alif</i>	ā	ā	/a:/	ا			ا
1.a	'	'	<i>hamza</i>	'vai'	' ¹⁹	/ʔ/	Tiek rakstīts daudzveidīgi ²⁰			ء
2.	b	б	<i>bā'</i>	b	b	/b/	ب	ب	ب	ب
3.	t	т	<i>tā'</i>	t	t	/t/	ت	ت	ت	ت
4.	th	ц (c)	<i>tā'</i>	t	s	/θ/	ث	ث	ث	ث
5.	j (dj, g)	дж	<i>džim</i>	ž vai dž	dž	[dʒ] vai [ʒ]	ج	ج	ج	ج
6.	h (H, h)	х (x)	<i>hā'</i>	h	h	/ħ/	ح	ح	ح	ح
7.	kh	х (x)	<i>hā'</i>	h	h	/x/	خ	خ	خ	خ
8.	d	д	<i>dāl</i>	d	d	/d/	د			د
9.	dh (d, z)	з (z)	<i>zāl</i>	z	z	/ð/	ذ			ذ
10.	r	р	<i>rā'</i>	r	r	/r/	ر			ر
11.	z	з	<i>zain</i>	z	z	/z/	ز			ز
12.	s	с	<i>sīn</i>	s	s	/s/	س	س	س	س
13.	sh	ш	<i>šin</i>	š	š	/ʃ/	ش	ش	ش	ش

¹¹ LLVV, 5. sēj. Rīga: Zinātne, 1984.

¹² T. i., kursīvā, angl. *italic*.

¹³ Sk. Šūmane, M.; Sīkstulis, J. *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā, XV. Arābu valodas īpašvārdi*. Rīga: Zinātne, 1982.

¹⁴ Sk. arī Ešots, J. Arābu valoda: vēsturisks apskats un latviskā transliterācija. *Latvijas Universitātes zinātniskie raksti, 779. sējums: Orientālistika*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 171–180.

¹⁵ M. Šūmanes un J. Sīkstulja variants pārstrādāts sadarbībā ar Latviešu valodas aģentūru.

¹⁶ *ALA-LC Romanization Tables: Arabic*. The Library of Congress, 2012. <http://www.loc.gov/catdir/cpso/romanization/arabic.pdf>. Alternatīvie varianti atrodami Савина, В. И.; Цельникер, С. С.; Наджарова, Н. М. (ред.). *Инструкция по передаче на картах географических названий арабских стран*. Москва: Наука, 1966, 7. Sk. arī [Prelims to the Encyclopaedia Islamica] System of transliteration of Arabic and Persian characters. In: *Encyclopaedia Islamica, Editors-in-Chief: Wilferd Madelung and, Farhad Daftary*. Consulted online on 05 March 2017. http://dx.doi.org/10.1163/1875-9831_isla_SIM_0145

¹⁷ Сердюченко, Г. П. *Русская транскрипция для языков зарубежного Востока*. Москва: Наука, 1967. Iekavās sniegtas vienkāršotās transliterācijas zīmes.

¹⁸ Bieži lietots alternatīvs variants, piem., sk. Brustad, K.; Al-Batal, M.; Al-Tonsi, A. *Alif Baa: Introduction to Arabic Letters and Sounds*. Washington: Georgetown University Press, 2010.

¹⁹ Vārda sākumā nav atveidojams.

²⁰ Atsevišķi, virs burtiem, kuri apzīmē garos patskaņus, vai zem *alif* burta vārda sākumā.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
14.	š (S, s)	с (C)	šād	š	s	/sˤ/	ص	صد	صد	ص
15.	ḍ (D, d, dh)	д (D)	ḍād	ḍ	d	/dˤ/	ض	ضد	ضد	ض
16.	ṭ (T, t)	т (T)	ṭā'	ṭ	t	/tˤ/	ط	طط	طط	ط
17.	z (Z, z, dh);	з (Z)	zā'	z	z	/ðˤ/	ظ	ظظ	ظظ	ظ
18.	'	'	'ain	'vai	'	/ʕ/	ع	عد	عد	ع
19.	gh	г (G)	ghain	ġ	g	/ɣ/	غ	غد	غد	غ
20.	f	ф	fā'	f	f	/f/	ف	فف	فف	ف
21.	q (k)	к	qāf	q	k	/q/	ق	قق	قق	ق
22.	k	к	kāf	k	k	/k/	ك	كك	كك	ك
23.	l	л	lām	l	l	/l/	ل	لل	لل	ل
24.	m	м	mīm	m	m	/m/	م	مم	مم	م
25.	n	н	nūn	n	n	/n/	ن	نن	نن	ن
26.	h	х	hā'	h	h	/h/	ه	هه	هه	ه
27.	w, ū (uu)	В, У	wāw	w vai ū	v, ū	/w/ vai /u:/	و			و
28.	y, ī (ii)	й	jā'	j vai ī	j, ī	/j/ vai /i:/	ي	يي	يي	ي
Īsie patskaņi										
1.	a, e ²²	a, ə	fatha	a	a	/a/	Arābu rakstībā parasti netiek rakstīti. Pilnā pierakstā parādās kā diakritiskās zīmes: a un u virs attiecīgā burta, bet i – zem tā.			(–)
2.	u	y	ḍamma	u	u	/u/				(–)
3.	i, e	и	kasra	i	i	/i/				(–)

Piezīme: diakritiskā zīme *šadda* (◌ْ) norāda uz līdzskaņa dubultojumu (piem., مّ izrunā *mm*), bet *sukūn* norāda uz to, ka līdzskanim neseko patskaņis.

Transliterācijā jāņem vērā arī tas, ka noteiktais artikuls *al* tiek izrunāts dažādi atkarībā no tam sekojošā vārda pirmā burta: pirms *t, ṭ, d, z, r, z, s, š, ṣ, ḍ, ṭ, z, l* un *m* artikula </> tiek asimilēts: tas netiek izrunāts, bet vārda pirmais burts tiek dubultots. Latviešu valodā noteikto artikulu *al* transliterē saskaņā ar tā izrunu.

Angļu transliterācijā tas bieži tiek rakstīts kā *al* neatkarīgi no izrunas, piem., مكتبة النهضة المصرية – “Maktabat al-Nahḍah al-Miṣrīyah”.²³

Terminoloģiju iespējams iedalīt trīs grupās. Par nostabilizējušos (vecākā slāņā) terminoloģiju varētu uzskatīt to, kura atrodama Latviešu literārās valodas vārdnīcā (LLVV), Latvijas Padomju enciklopēdijā (LPE) un pirms tām, piemēram, Konversācijas vārdnīcā. Aplūkojot LLVV un LPE apkopotus terminus, atrodam, ka lielākā daļa dota bez garumzīmēm, to varētu skaidrot gan ar krievu valodas,²⁴ gan ar latviešu vecās ortogrāfijas ietekmi. Daudzi mūsdienās bieži lietoti vārdi, tādi kā “džihāds”, “hidžābs”, “halāls” un “hadžs” nav sastopami, toties manāma tendence iekļaut krievu valodai raksturīgos, turienes musulmaņu lietotos no persiešu vai tjurku valodām nākušos arābu terminu analogus, piemēram, “namazs”, “uraza” un “gjaurs”.²⁵ Daudziem šādiem terminiem vēlāk radušies varianti, piemēram,

²¹ Vārda sākumā nav atveidojams.

²² Инструкция по передаче на картах географических названий арабских стран. Сост.: В. И. Савина, С. С. Цельникер; ред. Н. М. Наджарова. Москва: Наука, 1966.

²³ ALA-LC Romanization Tables: Arabic.

²⁴ Савина, В. И.; Цельникер, С. С. (сост.); Наджарова, Н. М. (ред.). Инструкция по передаче на картах географических названий арабских стран. Москва: Наука, 1966, 7.

²⁵ Islams. No: Latviešu padomju enciklopēdija, 4. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983 (turpmāk – LPE).

“kalifāts”, “halifāts” un “halīfāts”²⁶. Otrajā grupā būtu iekļaujami mūsdienās bieži ikdienā un plašsaziņas līdzekļos lietotie vārdi, kas saistīti ar islāmu, piemēram, “burkā”, “nikābs”, “hadžs”, “ramadāns”, “hidžra” u. c. Šīs grupas vārdi bieži parādās rakstos, kuri tulkoti no angļu valodas, tādēļ to rakstībā reizēm vērojama angļu transliterācijas ietekme. Pēdējā terminu grupa ir specializēti termini, kas lietojami zinātniskos rakstos un pētījumos, kuri līdz plašākam lasītāju lokam var arī nenonākt, piemēram, terminoloģija, kas saistīta ar islāma jurisprudenci vai teoloģiju.

Šajā darbā termini grupēti tematiski. Pirmajā grupā iekļauti termini, kas saistīti ar arābu etnogrāfiju un kultūru. Otrajā grupā rādīti termini, kas attiecas uz arābu vadoņu, valdnieku un reliģisko hierarhu tituliem, kā arī valdnieku dinastiju nosaukumi. Trešā un lielākā grupa satur islāma terminoloģiju. Tā sīkāk iedalīta šādi: arābu etnogrāfija un kultūra; arābu vadoņi, valdnieki un reliģiskie hierarhi; valdnieku dinastijas; islāma terminoloģija – pamatjēdzieni; vēsturiskā un sociālā terminoloģija; laika skaitīšana un kalendārs; hidžras kalendāra mēneši; hidžras kalendāra svētki, svētceļojums un rituāli; teoloģiskā, filozofiskā un juridiskā terminoloģija; šītu islāms; sūfisms.

Termini²⁷

Arābu etnogrāfija un kultūra

abāja (عباءة – ‘abā’, dial. عباية – ‘abāja) – ‘vīriešu vai sievietes halāts vai apmetnis’; arī gara, brīvi krītoša kleita.

burkā, *nelok.*, *siev. dz.* (no بُرْقُع – *burqu’*) – visu sievietes ķermeni, ieskaitot seju, pilnībā nosedzošs, brīvi krītošs apģērbs.

čadors (persiešu val. چادر; arābu شاور – *šādūr*) – apmetņa paveids, ko sievietes nēsā gk. Irānā.

čadra – novecojis apzīmējums vārdam “čadors”.²⁸

dašdaša (دشداشة – *dašdāša*) – garš krekls, ko nēsā arābu zemēs; bieži īsām piedurknēm, košās krāsās, svītrains vai rakstains.

harēms (حريم – *harīm*) – ‘musulmaņu mājas daļa, puse, kurā mīt sievietes; tur dzīvojošo sievietes kopums’.²⁹ Arī: ‘viena vīra sievas poligāmiskā ģimenē’.

hidžābs (حجاب – *hidžāb*) – burt. ‘apsegs’ vai ‘aizsegs’, ‘aizklājs’ – musulmaņu sievietes galvassega; arī ‘sievietes ķermeni nosedzošs apģērbs’. Arī: islāmā pieņemtā sievietes apģērba vispārīgums.

ikāls (عقال – *iqāl*) – auklas vainags, kas notur vīriešu galvas lakatu.

kūfija (كوفية – *kūfijja*) – galvas lakats, ko vīrieši valkā arābu valstīs, bieži kopā ar ikālu.

nikābs (نقاب – *niqāb*) – sejas apsegs, kas atstāj šauru spraugu acīm. Nēsā kopā ar hidžābu.

²⁶ Taivans, Leons. *Tuvo Austrumu civilizācija: arābi, islāms, halīfāts*. Rīga: RaKa, 2014, 9.

²⁷ Terminu rakstība arābu valodā sniegta saskaņā ar arābu valodas skaidrojošās vārdnīcas *Al-Maānī* elektronisko versiju (<http://www.almaany.com/>).

²⁸ Sal. LLVV, 2. sēj. Rīga: Zinātne, 1973 (no krievu *чадра*). LLVV sniegts novecojis termina skaidrojums (“viegls plīvurs, kurā musulmaņu sievietes, izejot no mājas, ietinas, atstājot šauru spraugu acīm”).

²⁹ Sal. LLVV, 3. sēj. Rīga: Zinātne, 1975.

- parandža** (no فرنجية – *farandžija* – “franču, ārzemju [tērps]” – burkā paveids no bieza, smaga auduma ar zirgu astru sietiņu, kas aizsedz seju.
- tobe** (توب – *taub*, dial. *tōb*) – garš (līdz potītēm), parasti vienkrāsains kreklis, ko nēsā arābu zemēs, piem., Saūda Arābijā.
- žilbābs** (جلباب – *džilbāb*) jeb “šariata kleita” – lietusmētelim līdzīgs tērps, ko mūsdienās nēsā abājas, čadora vai burkā vietā kopā ar hidžābu.³⁰

Arābu vadoni, valdnieki un reliģiskie hierarhi

- “**Ticīgo pavēlnieks**” (أمير المؤمنين – *amīru-l-mu'minīn*) – valdnieka tituls islāma valstī.
- ajatolla** (آية الله – *ājatu-llāh*) – ‘Allāha zīme’ – šiītu reliģiskais likumdevējs.
- emirāts** (إمارة – *imāra*) emīra pārvaldīta valsts.
- emīrs** (أمير – *amīr*) – arābu ‘princis’, ‘valdnieks’. Valdošās personas, arī valdošās dzimtas piederīgā tituls (dažās musulmaņu zemēs).³¹
- fakihs** (فقيه – *faqīh*) – islāma teologs – jurists, no فقه – *fiqh* – islāma jurisprudence.
- hodžatulislāms** (حجة الإسلام – *hužžatu-l-islām*) – ‘islāma apliecinājums’ – šiītu teologa – jurista tituls.
- imāms** (إمام – *imām*) – musulmaņu publiskās lūgšanas vadītājs; galvenais mācītājs mošejā. Arī: musulmaņu augstākā valdnieka tituls, gk. pie šiītiem; valdnieks, kam ir šāds tituls.³²
- kalifāts** (خليفة – *hilāfa*) – kalifa pārvaldīta teokrātiska valsts.³³
- kalifs** (خليفة – *hilāfa*) – islāma zemēs – valdnieks, kam pieder laicīgā un garīgā vara; šī valdnieka tituls.
- lielajatolla** (آية الله العظمى – *ājatu-llāhi-l-uzmā*) – šiītu reliģisko likumdevēju augstākā autoritāte.
- lielmuftijs** (كبير المفتين – *kabīru-l-muftīn*) – islāma reliģisko likumdevēju galva.
- maržā**, *nelok.*, *vīr. dz.* (مَرْجِع تَقْلِيد – *mardža' taqlīd*) – ‘atdarināšanas piemērs, gudrības avots’, šiītu reliģisko likumdevēju augstākās autoritātes tituls.³⁴
- maulānā** (مولانا – *maulānā*) – godbijīga musulmaņu garīdznieka uzruna, tulkojumā “mūsu kungs”.³⁵
- muftijs** (مُفْتِي – *muftī*) – islāma jurisprudences speciālists, gk. sunnītu.
- mudžtahids** (مجتهد – *mudžtahid*) – islāma jurisprudences speciālists, gk. šiītu.
- mulla** (no arābu مولى – *maulā*) – mācītājs islāmā.³⁶ Mūsdienās lieto arī vārdu “**šeih**”, it īpaši šiīti.
- saijids** (سَيِّد – *saijjid*) – tulk. ‘kungs’, šiītu garīdznieka tituls, kas norāda, ka viņš cēlies no pravieša Muhammada meitas Fātimas pēctečiem.³⁷

³⁰ Vārda “žilbābs” transliterācija ar ž, nevis dž atspoguļo tā izrunas īpatnības.

³¹ Sal. LLVV, 2. sēj.

³² Sal. LLVV, 3. sēj.

³³ Sal. LLVV, 4. sēj. Rīga: Zinātne, 1980.

³⁴ Vārda “maržā” transliterācija ar ž, nevis dž atspoguļo tā izrunas īpatnības.

³⁵ Piemērs: “Maulana Muhammad Ali Jauhar” no angļu valodas tulkojams kā “maulānā Muhammads Alī Džauhars”, kur “maulānā” ir godbijīga uzruna.

³⁶ Sal. LLVV, 5. sēj. Rīga: Zinātne, 1984.

³⁷ “Sayyid Ruhollah Mūsavi Khomeini” tulkojams kā “saijids Rūhollā Mūsavi Homeinī”, kur “saijids” ir godbijīga uzruna, tituls.

sultanāts (سُلْطَنَة – *salṭana*) – sultāna pārvaldīta monarhistiska valsts; sultāna valdīšana.³⁸

sultāns (سُلْطَان – *sulṭān*) – viens no musulmaņu monarhu tituliem.³⁹

šāhs (شَاه – *šāh*) – monarha tituls Irānā, Afganistānā un Indijā; persona, kam ir šāds tituls.⁴⁰

šeih (شَيْخ – *šeih*) – ‘vecais, vecākais, vecs vīrs’. 1. Arābu klejotāju cilts vai cilšu savienības galva. 2. Musulmaņu mācītājs. 3. Ciema vecākais (dažām Tuvo Austrumu tautām).⁴¹

Valdnieku dinastijas

“Taisnīgo” kalifu periods (632–661) (الخلفاء الراشدون – *al-hulafā ‘u-r-rāshidūn*).

Abāsīdi, **Abāsīdu dinastija**, **Abāsīdu kalifāts** (العباسيون – *al-‘abbāsijūn*).

Aijubīdi, **Aijubīdu dinastija** (الأيوبيون – *al-‘aijūbijūn*).

Alamūtas ismaīlīti (الإسماعيليون – *al-‘ismā ‘ilijūn*, persiešu val. اسماعيليان الموت).

Almohadi, **Almohadu dinastija** (الموحدون – *al-muwaḥḥidūn*).

Almoravīdi, **Almoravīdu dinastija** (المرابطون – *al-murābiṭūn*).

Buvaihīdi, **Buvaihīdu dinastija** (البويهيون – *al-buwaihiyūn*, بنو بويه – *banū buwaih*).

Fātimīdi, **Fātimīdu dinastija** (الفاطميون – *al-fāṭimijūn*).

Gaznavīdi, **Gaznavīdu dinastija** (Gaznavīdu valsts – الدولة الغزنوية – *ad-daulatu-l-ġaznawijja*; persiešu val. غزنويان – *ġaznavijān*).

Gūrīdi, **Gūrīdu dinastija** (الغوريون – *al-ġūrījūn* vai الشنشبناني – *aš-šansabānī*).

Hamdānīdi, **Hamdānīdu dinastija** (حمدانيون – *ḥamdānijūn*).

Ihšīdīdi, **Ihšīdīdu dinastija** (الإخشيديون – *al-‘iḥšīdijūn*).

Ilhānīdi, **Ilhānīdu dinastija** (الإيلخانيون – *al-‘ilhānijūn*).

Kādžāri, **Kādžāru dinastija** (القاچاريون – *al-qādžārijūn*).

mameluki: no mameluks (arābu val. مملوك – *mamlūk*, ‘vergs’, dsk. مماليك – *mamālīk*).

Bet: Mameluku dinastija (cēlusies no vergiem – karotājiem).

Medīnas valsts (622–632) – pravieša Muhammada vadītā islāma valsts.

moguli, **Mogulu dinastija**, **Mogulu impērija** (مغول الهند – *moġūlu-l-hind*).

Muzafarīdi, **Muzafarīdu dinastija** (آل مظفر – *‘āl mazfar*).

Nasrīdi, **Granādas**; **Granādas Nasrīdu dinastija** (بنو نصر – *banū naṣr*).

Osmaņi, **Osmaņu dinastija** (السلالة العثمانية – *as-salālatu-l-‘uṭmānijja*).

Rasūlīdi, **Rasūlīdu dinastija** (بنو رسول – *banū rasūl*).

Rašīdi, **Rašīdu dinastija** (آل رشيد – *‘āl rašīd*).

Safavīdi, **Safavīdu dinastija** (الصفويون – *aš-šafawijūn*; arī: آل صفويان – *‘āl šafawijān*).

Safārīdi, **Safārīdu dinastija** (صفاريون – *šafārijūn*; persiešu val. صفاريان).

Sāmānīdi, **Sāmānīdu dinastija** (السامانيون – *as-samānijūn*; persiešu val. سامانيان).

Seldžuki, **Seldžuku dinastija** (آل سلجوق – *‘āl saldzūq*, بنو سلجوق – *banū saldzūq*).

Timūrīdi, **Timūrīdu dinastija** (التيموريون – *at-timūrijūn*; persiešu val. تیموريان).

Tūlūnīdi, **Tūlūnīdu dinastija** (الطولونيون – *aṭ-ṭūlūnijūn*).

Umajjadi, **Umajjadu dinastija** (الأمويون – *al-‘umawijūn* vai بنو أمية – *banū ‘umaija*).

³⁸ Sal. LLVV, 7₂ sēj. Rīga: Zinātne, 1991.

³⁹ Turpat.

⁴⁰ Turpat.

⁴¹ Turpat.

Islāma terminoloģija

Pamatjēdzieni

fatva (فتوى – *fatwā*) – autoritatīvs juridisks viedoklis islāmā.

adāns (أَذَان – *'azān*) – muedzina aicinājums uz lūgšanu.

ajāts (آيَة – *'āja[ʔun]*) – Korāna pants.

Allāhs (الله – *allāh*) – Dieva nosaukums islāmā.⁴²

basmala (بِسْمَلَة – *basmala*) jeb teikums “Līdzcietīgā, Žēlsirdīgā Dieva vārdā” (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ – *bismillāhi-r-raḥmāni-r-raḥīm*), atrodams katras Korāna sūras sākumā.⁴³

čukstētās lūgšanas (مُنَاجَات – *munādžāt*).

Dieva sūtņis (رَسُولُ اللَّهِ – *rasūlu-llāh*) – pravieša Muhammada tituls.

duā (دُعَاء – *du 'ā*) – Dievu slavinošas, lūgumus saturošas neobligātas lūgšanas.

džinns⁴⁴, *dsk.* džinni (arābu val. *dsk.* جِنٌّ – *al-džinn*, *vsk.* جِنِّي – *džinnij*) – garu pasaules iemītnieki arābu un persiešu mitoloģijā.⁴⁵

džizja (جَزِيَة – *džizja*) – “grāmatas ļaužu” (jūdu, kristiešu, zoroastriešu) maksātā galvasnauda.

eņģeļi (مَلَائِكَة – *malā'ika*).

fikhs (فِقْه – *fiqh*) – islāma jurisprudence.

hadīss (حَدِيثٌ – *hadīṭ*), *dsk.* **hadīsi** (أَحَادِيثٌ – *'ahādīṭ*) – stāstījums par pravieša Muhammada dzīvi, izteicieniem un rīcību dažādās situācijās.

halāls, *lietv., īp. v.* (حَالَل – *halāl*) – “atļautais” islāmā.⁴⁶

harāms (حَرَام – *ḥarām*) – “aizliegtais” islāmā.

hutba (خُطْبَة الْجُمُعَة – *ḥuṭbatu-l-džumu 'a*) – piektdienas sprediķis mošejā.

hūrija (حُورِيَة – *ḥūrījja*) – Paradīzes jaunava.

Iblīss (إِبْلِيس – *'iblīs*) – Šaitāna pavārds.

islāms (الْإِسْلَام – *'islām*) – musulmaņu reliģija.⁴⁷

isnāds (إِسْنَاد – *'isnād*) – hadīsa teicēju ķēde.⁴⁸

Kaaba (الْكَعْبَة – *al-ka'ba*) – islāma galvenā svētvieta Mekā.

kādī, nelok. (القَاضِي، قَاضٍ – *al-qāḏī* vai *qāḏ[īn]*) – tiesnesis.

kibla (قِبْلَة – *qibla*) – virziens, kurā musulmaņiem jādūdzas (ar seju pret Kaabu).

Korāns (الْقُرْآن – *al-qur'ān*) – svētie raksti islāmā.⁴⁹

⁴² Sal. LLVV, 1. sēj. Rīga: Zinātne, 1972.

⁴³ Izņemot sūru “at Tauba” – “grēku nožēlošana”.

⁴⁴ Vjaterē, Ilze (sast.). *Mitoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2004, 86; *Mitoloģijas enciklopēdija*, 2. sēj. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1994, 65.

⁴⁵ Sal. LLVV, 2. sēj.

⁴⁶ Piem., halāla gaļa, halāls ēdiens.

⁴⁷ Sal. LLVV, 3. sēj., 478. Etimoloģiski إسلام – *'islām*: pakļaušana; pakļaušanās; kāda cita vai sevis paša pārveidošana vai padarīšana par mierīgu un pakļāvīgu. Saskaņa un miers سلام – *salām* šeit rodas pakļaušanas un pakļaušanās rezultātā.

⁴⁸ Katrs hadīss sākas ar isnādu (“atbalstu”) jeb teicēju uzskaitījumu, un tikai pēc tā seko pamattekstis (المَتْنُ الْحَدِيثِ – *matnu-l-ḥadīṭ*) jeb pamācība. Piem.: “Mums stāstīja Abū al Jamāns, kurš teica, ka viņam stāstīja Šuaibs, kurš teica, ka viņam stāstīja Abū az Zināds no al Āraza vārdiem, kurš dzirdēja no Abū Hureiras, ka pravietis (lai pār viņu miers un Dieva svētība) teica: “Tam, kurš pavadīs Likteņa nakti nomodā, Dievu slavēdams un labus darbus darīdams, tiks piedoti visi grēki, ko nodarījis.”” *Sahīh al Buhārī*. Damaska: Dār Ibn Kasīr, 2002, 19 (no arābu val. tulk. I. Kleinhofa).

⁴⁹ Sal. LLVV, 4. sēj.

mazhabs, *dsk.* mazhabi (مذهب – *mazhab*, *dsk.* مَذَاهِبُ – *mazāhib*) – islāma juridiskās skolas (الطوائف الإسلامية).⁵⁰

mihrābs (محراب – *mihrāb*) – niša mošejas sienā, kas norāda lūgšanu virzienu (**kiblu**).

minarets (منارة – *mi'zana*) – mošejas tornis, no kura skan aicinājums uz lūgšanu.⁵¹

mošeja (مسجد – *masdžid*) – musulmaņu dievnams.⁵²

muedzins⁵³ (مؤذن – *mu'azzin*) – mošejas amatpersona, kas skandē adānu (aicinājumu uz lūgšanu).⁵⁴

muhamedānis, muhamedāniete, *novec.* – musulmanis, musulmane.⁵⁵

muhamedānisms – *novec.* islāms.⁵⁶

Muhammads (محمد – *muhammad*) – islāma pravietis (النبي – *an-nabijj*).

pieci islāma stūrakmeņi (أركان الإسلام – *'arkānu-l-'islām*):

šahāda (الشهادتان – *šahādatān*) – ticības apliecinājums divās daļās,

obligātās lūgšanas (الصلاة – *aš-šalat[ʔu]*),

ramadāna gavēnis (شهر رمضان صوم – *šaumū šahra ramaḏān*) – gavēnis ramadāna mēnesī,

zakāts (الزكاة – *az-zakāt*) – šķīstīšanas nodoklis,

hadžs (حج البيت – *hadžžu-l-beiti*) – obligātais svētceļojums uz Meku.

sadaka (صدقة – *sadaqa*) – brīvprātīgas žēlastības dāvanas.

sunna (سنة – *sunna*) – Islāma tekstu krājums, kurā ietilpst stāstījumi par pravieša Muhammada dzīvi, izteicieniem un rīcību dažādās situācijās.⁵⁷

sunnisms, *novec.* – sunnītu islāms.⁵⁸

sunnītu islāms – islāma reliģiskais virziens, *gk.* arābu valstīs.

sūra (سورة – *sūra*) – Korāna nodaļa.

šahāda (*šahāda*) (الشهادتان – *šahādatān*, ticības apliecinājums divās daļās), musulmaņu ticības apliecinājums (*lā ilāha illa-llāh wa-muhammadun rasūlu-llāh*, *tlk.*: “(1) Nav cita dieva, izņemot Vienīgo Dievu, un (2) Muhammads ir viņa pravietis.”).

Šaitāns, arī **šaitāns**, *dsk.* šaitāni (شيطان – *šaiṭān*) – islāmā: Sātans; arī: ļaunais gars.⁵⁹

šariats (شريعة – *šarī'a*) – islāma tiesisko, sadzīves un reliģisko normu kopums.⁶⁰

šītu islāms – islāma virziens, *gk.* Irānā.

šīisms, *novec.* – šītu islāms.⁶¹

ticīgais (مؤمن – *mu'min*)

⁵⁰ Izplatītākās: četras sunnītu skolas – hanafītu (الحنفية – *al-ḥanafijja*), mālikītu (المالكية – *al-mālikijja*), šāfītu (الشافعية – *aš-šāfijijja*) un hanbalītu (الحنبلية – *al-hanbalijja*); divas šītu skolas – džafārišu (الجعفرية – *al-ža'farijja*) un zeidītu (الزيدية – *az-zaidijja*); ibadītu (الاباضية – *al-ibādijja*) un zāhirītu (الظاهرية – *až-zāhirijja*).

⁵¹ Sal. LLVV, 5. sēj.

⁵² Turpat.

⁵³ Turpat.

⁵⁴ Turpat.

⁵⁵ Turpat.

⁵⁶ Turpat.

⁵⁷ Sal. LLVV, 7. sēj.

⁵⁸ Turpat.

⁵⁹ Turpat.

⁶⁰ Turpat.

⁶¹ Turpat.

zakāts jeb “šķīstīšanas nodoklis” (الزكاة – *az-zakāt[u]*) – viens no pieciem islāma stūrakmeņiem.⁶²

Vēsturiskā un sociālā terminoloģija

daava (دعوة – *da'wa*, ‘ielūgums, [uz]aicinājums’) – islāma misija (misionārisms).

džizja (جزية – *džizja*) – “grāmatas ļaužu” (jūdu, kristiešu, zoroastriešu) maksātā galvasnauda.

fard al ain (فرض العين – *fard al-'ayn*) – ikviena musulmaņa reliģiskie pienākumi (lūgšanas, gavēnis u. c.).

fard al kifāja (فرض الكفاية – *fard al-kifāja*) – kopienas reliģiskie pienākumi (apbērēšana u. c.).

hanīfs (حنيف – *hanīf*) – monoteists pirmsislāma laikmetā.

hāridži (الحوارج – *al-hawāridž*) – “aizgājušie”, viena no islāma sektām.

hidžra (هجرة – *hidžra*) – “Muhammada emigrācija” (no Mekas uz Medīnu 622. g.); hidžras kalendāra sākuma datējums.

humss (خمس – *hums*) – vēst.: “piektās daļas” nodoklis no kara laupījuma par labu kalīfam un musulmaņu ummai.

Kaaba (الکعبة – *al-ka'ba*) – islāma galvenā svētvieta Mekā.

kauja pie Aizsarggrāvja (غزوة الخندق – *ğazwatu-l-handaq vai* الاحزاب – *ğazwatu-l-aħzāb*) – kauja pie Medīnas pilsētas nocietinājumiem 627. g.

kauja pie Badras (غزوة بدر – *ğazwatu-badr*) 624. g.

kauja pie Uhuda kalna (غزوة أحد – *ğazwatu 'uħud*) 625. g.

kāhins (كاهن – *kāhin*) – gaišreģis, pareģotājs, šamanis Arābijā, pirmsislāma laikmetā.

kuraiši (قريش – *quraiš*) – kuraišu cilts; arī: kuraišīti – cilts, pie kuras piederēja pravietis Muhamads.

maulā, nelok. (مولى – *maulā*) – “aizbilstamais”, etnogr.: ciltī uzņemtājs kopienas loceklis; vēst.: musulmanis nearābs.

Medīnas konstitūcija (صحيفة المدينة – *šaħīfatu-l-madīna* vai ميثاق المدينة – *mīthāqu-l-madīna* vai دستور المدينة – *dastūru-l-madīna*) – pirmais dokuments, kas regulē valsts un reliģisko kopienu attiecības islāma valstī, apm. 622–630.

šūra (شورى – *šūrā*) – vēst.: cilts vecājo padome pirmsislāma Arābijā; kalīfa vēlēšanu padome; augstākā padomdevēju sapulce kalīfātā.

umma (أمة – *'umma*) – “tauta”, pasaules musulmaņu etniskā, politiskā un reliģiskā kopība.

vakfs (وقف – *waqf*) – ienesīgs dāvinājums reliģiskiem mērķiem (veikals, zeme u. tml.).

zimmijš (ذمي – *zimmijš*) – “Grāmatas reliģijai” piederīgo (jūdu, kristiešu, zoroastriešu) apzīmējums un viņu sociālais statuss islāma valstī.

⁶² Zakātu maksā noteiktā apmērā no īpašuma kopvērtības un/vai ienākumiem. Uzskata, ka, maksājot zakātu, tiek izpirkti grēki, kas varētu būt nodarīti, iegūstot materiālās vērtības. Vārda sakne arābu valodā norāda uz šķīstīšanās, rituālās attīrīšanas un attīrīšanas funkcijām: تَزَكِيَّة (šķīstīšanās), sino-nīms – تطهير (rituālā attīrīšanās, piem., ar ūdeni). Sk. <http://www.almaany.com/ar/dict/ar-en/تزكية/>

Laika skaitīšana, kalendārs, svētki un rituāli

hidžra (هجرة – *hidžra*) – “Muhammada emigrācija” (no Mekas uz Medīnu 622. g.); hidžras kalendāra sākuma datējums.

hidžras kalendārs (التقويم الهجري – *at-taqwīmu-l-hidžrijj*) – lunārais kalendārs, kurš sākās 622. g.

Hidžras kalendāra mēneši

1. **muharrams** (مُحَرَّم – *muḥarram*)
2. **safars** (صَفَر – *šafar*)
3. **pirmais rabia** (ربيع الأول – *rabi 'u-l- 'awwal*)
4. **otrais rabia** (ربيع الثاني – *rabi 'u-t-ṭānī*)
5. **pirmais džumadā** (جمادى الأولى – *džumadā l-ūlā*)
6. **otrais džumadā** (جمادى الثانية – *džumadā t-ṭānija*)
7. **radžabs** (رَجَب – *radžab*)
8. **šaabāns** (شعبان – *ša 'bān*)
9. **ramadāns** (رمضان – *ramadān*)
10. **šauvāls** (شَوَّال – *šawwāl*)
11. **zūlkaada** (ذو القعدة – *zū l-qa 'da*)
12. **zūlhidža** (ذو الحجة – *zū l-hidžža*)

Hidžras kalendāra svētki, svētcelojums un rituāli

Adhā svētki (عيد الاضحى – *īdu-l-aḏḥā*) – “Upurēšanas svētki”; arī: kurbān-bairams (Krievijā).

Fitra svētki (عيد الفطر – *īdu-l-fiṭr*) – ramadāna gavēņa beigu svētki.

hadžs, aizstājeja (حج البديل – *ḥažž al-badal*) – hadžs nespējnieka vai miruša cilvēka vietā.

mutavifs (المُطَوِّف – *muṭawwif*) – hadža “gids”, pavadonis.

hādžs, vīr., hādža, siev. (حاج – *ḥādžž*, حَاجَةٌ – *ḥādžža*) – godpilna uzruna personām, kas izgājušas hadžu.

ihrāms (إحرام – *iḥrām*) – rituālā gatavība hadža veikšanai; arī: balts svētcelnieka tērps bez vīlēm.

nikāhs (نكاح – *nikāḥ*) – laulības noslēgšana islāmā.

rītausmas lūgšana (صلاة الفجر – *šalātu-l-fadžr*).

pusdienas lūgšana (صلاة الظهر – *šalātu-ṣ-zuhr*).

pēcpusdienas lūgšana (صلاة العصر – *šalātu-l- 'aṣr*).

saulrieta lūgšana (صلاة المغرب – *šalātu-l-mağrib*).

vakara lūgšana (صلاة العشاء – *šalātu-l- 'iṣā*).

rakaats (ركعة – *rak 'a[ʔ]*) – lūgšanas sastāvdaļa, kas ietver noteiktu tekstu un pozas; arī: paklanīšanās lūgšanas laikā.

radžms (رَجْم – *radžm*) – Šaitāna rituālā nomētāšana ar akmeņiem hadža gaitā.

saai, nelok. (السعي – *as-sa 'ī*) – rituāls skrējieni starp Safas un Marvas pakalniem hadža gaitā.

talbija (التلبية – *at-talbija*) – reliģiska frāze, ko daudzina hadža laikā.

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لِأَشْرِيكَ لَكَ

labbeik allāhumma labbeik. labbeik lā šarīka laka labbeik. inna l-ḥamda wa n-ni 'mata laka wa l-mulk, lā šarīka lak.

tavāfs (الطواف – *tawāf*) – rituālā iešana apkārt Kaabai.

umra (عُمْرَة – *umra*) – “mazais” hadžs, kuru veic ārpus vispārpieņemtā hadža laika pēc saīsināta rituāla.

Zamzama (زَمْزَم – *zamzam*) – aka blakus Kaabai, kuras ūdeni musulmaņi uzskata par svētītu.

zījāra (زِيَارَة – *zījāra*) – praviēša Muhammada, viņa radu un līdzgaitnieku, imāmu un dievbijīgu autoritāšu kapu apciemojums.

Teoloģiskā, filozofiskā un juridiskā terminoloģija

“Dieva vergs” (عَبْدُ اللَّهِ – *abdu-llāh*).

akīda (عَقِيدَة – *aqīda*) – islāma kā reliģijas pamatprincipi.

bidā, nelok. (بِدْعَة – *bid'a*) – nosodāms reliģisks jaunievedums.

bilā kaifa, nelok. (بِلَا كَيْفٍ – *bilā kaifa*) – “nevaicājot, kāpēc”: dogma par Korāna pretrunu nekritisku pieņemšanu.

dižie praviēši (أَوْلُو الْعِزْمِ – *ūlū l-‘azm*) – “garā stiprie” – kopīgs nosaukums islāma praviēšiem: Noasam (نُوح – *Nūḥ*), Ābrahamam (إِبْرَاهِيم – *ibrāhīm*), Mozum (مُوسَى – *mūsā*), Jēzum (عِيسَى – *īsā*) un Muhammadam (مُحَمَّد – *muḥammad*).

džihāds (جِهَاد – *džihād*) – “cīņa”, “cīniņš”, “smags darbs”.

idžmā (إِجْمَاع – *idžmā*) – reliģisko autoritāšu vienprātība.

idžtihāds (إِجْتِهَاد – *idžtihād*) – pētījumi islāma jurisprudencē.

ižāzs (إِعْجَاز الْقُرْآن – *i‘džāzu-l-qurān*) – Korāna “neatdarināmība”.

kalāms (عِلْمُ الْكَلَام – *ilmu-l-kalām*) – islāma teoloģija.

kasbs (كَسْب – *kasb*) – predestinācijas mācība (cilvēka labā vai ļaunā darīšana, rīcība saskaņā ar Dieva iepriekšņolēmumu).

kāfirs (كَافِر – *kāfir*) – ķeceris.

kijāss (قِيَاس – *qijās*) – juridisks spriedums pēc analogijas.

kufrs (كُفْر – *kufir*) – ķecerība.

maasūms, īp. v. (مَعْصُوم – *ma’sūm*) – “nemaldīgs” (praviētis, imāms).

mutazilīti (مُعْتَزِلَة – *al-mu’tazila*) – islāma teoloģijas skola 8.–10. gs., gk. Basrā un Bagdādē.

nashs (النَّسْخ – *an-nash*) – “pārrakstīšana”, arī: “atcelšana” – Korāna un sunnas ekseģēzes princips, ka vēlākais apgalvojums atceļ agrāko.

pieci šariata spriedumi (الْأَحْكَامُ الْخَمْسَة – *al-‘aḥkāmū-l-hamsa*) – cilvēka rīcības klasifikācija saskaņā ar šariatu kā:

“**aizliegta**” (حَرَام – *ḥarām*),

“**ietecama**” (مُسْتَحَب – *mustaḥabb* jeb سنة – *sunna*),

“**neitrāla**” (مُبَاح – *mubāḥ*),

“**nosodāma**” (مَكْرُوه – *makrūh*) un, visbeidzot,

“**obligāta**” (وَاجِب – *farḍ* jeb فرض – *wādžib*).

praviēša Muhammada pārdabiskie ceļojumi (الْإِسْرَاءُ وَالْمِعْرَاج – *al-‘isrā’ wa-l-mi’rāj*) (uz Jeruzalemi; septiņām debess sfērām).

sahīfas (صُفْهَة – *ṣuḥuf*) – Korānā minētās svētās grāmatas (vsk. – **sahīfa**).

svētais hadīss (حَدِيثٌ قُدْسِي – *ḥadīṭun qudsijj*) – hadīss, kas satur Muhammada vēstītos Dieva vārdus.

širks (شِرْك – *širk*) – viendievības zaimošana.

taavīls (تَأْوِيل – *ta’wīl*) – Korāna alegoriskā jeb ezotēriskā ekseģēze.

tafsīrs (تَفْسِير – *tafsīr*) – Korāna ekseģēze.

tahrīfs (تَحْرِيف – *tahrīf*) – svēto rakstu sagrozīšana pirmsislāma vēsturē.

takfīrs (نكفير – *takfīr*) – musulmaņa ekskomunikācija (pasludināšana par ķecerī).
takija (تقية – *taqija*) – ticības slēpšana vai noliegšana briesmu gadījumā.
tauhīds (توحيد – *tauḥīd*) – viendievība islāmā; arī: viendievības pasludināšana.

Šītu islāms

alavīti (علوية – *alawijja*) – islāma sekta.

divpadsmit imāmu šīti (اثنا عشرية – *ithnā 'ashariyyah*) – šītu islāma atzars.

imamāts (إمامة – *imāma*) – islāma teokrātiskas valsts nosaukums.

ismailīti (الإسماعيلية – *al-'ismā'īlija*) – šītu islāma atzars.

septiņu imāmu šīti (سبعية – *sab'ija*) – ismailītu atzars.

šītu sektanti (غلاة – *gūlāt*) – “pārspīlētāji”.

Divpadsmit imāmi:

1. Alī bin Abī Tālībs (“Abū Tālība dēls”) (علي بن أبي طالب – *alī bin 'abī tālib*);
2. Hasans bin Alī al Muḏtabā, al Hasans (الحسن بن علي المجتبي – *al-ḥasan bin 'alī*);
3. Huseins bin Alī, Karbalas Mocekļis, al Huseins (الحسين بن علي سيد الشهداء – *al-ḥussein bin 'alī*);⁶³
4. Alī bin Huseins Zeinulābidīns (علي بن الحسين السجاد زين العابدين – *alī bin al-ḥussein as-sadḏḏād, zeinu-l-'ābidīn*);
5. Muhammads bin Alī al Bākirs (محمد بن علي الباقر – *muḥammad bin 'alī al-bāqir*);
6. Džāfars bin Muhammads as Sādiks (جعفر بن محمد الصادق – *dža'far bin muḥammad aš-šādīq*);
7. Mūsa bin Džāfars al Kāzims (موسى بن جعفر الكاظم – *mūsā bin dža'far al-kāzim*);
8. Alī bin Mūsa ar Ridā (علي بن موسى الرضا – *alī bin mūsā ar-riḏā*);
9. Muhammads bin Alī al Džāvāds (محمد بن علي الجواد – *muḥammad bin 'alī al-džawād*);
10. Alī bin Muhammads al Hādī (علي بن محمد الهادي – *alī bin muḥammad al-hādī*);
11. Hasans bin Alī al Askarī (حسن بن علي العسكري – *ḥasan bin 'alī al-'askarī*);
12. Muhammads bin Hasans al Maḥdī (محمد بن الحسن المهدي – *muḥammad bin al-ḥasan al-maḥdī*).

Apmetņa ļaudis (أهل الكساء – *'ahlu-l-kisā*) – “svētā ģimene” šītu islāmā: tikai praviētis Muhammads, Fātima, Alī bin Abī Tālībs, al Hasans un al Huseins.

apslēptais imāms – al Maḥdī, cilvēces glābējs, Mesija šītu islāmā.

Āšūra, sēru dekāde (عاشوراء – *'āšūrā*) – muharrama mēneša pirmās desmit dienas, kad notiek Āšūras sēru gājieni un sevis šaustīšana.

fakiha vara (ولاية الفقيه – *wilājatu-l-faqīh*) – islāmisko juristu vara.

Gadīras avots (غدِير خم – *gadīru hummi*).

imāma prombūtne (غيبية – *ġaiba*); mazā prombūtne (الغيبية الصغرى – *al-ġaibatu-s-suġrā*); lielā prombūtne (الغيبية الكبرى – *al-ġaibatu-l-kubrā*).

⁶³ Hasans un Huseins ir izplatīti arābu personvārdi, taču par al Hasanu un al Huseinu mēdz saukt tikai Alī bin Abī Tālība dēlus. “Al-” arābu valodā pievieno, lai norādītu, ka priekšmets vai persona ir tieši tas, zināmais, minētais vai unikālais (Ildzīgi angļu “the”).

mohrs (persiešu val. مهر – *mohr*, arābu val. تربة – *turba*) – šītu lūgšanu plāksnīte, parasti izgatavota no Karbalas apkaimē atrodamiem māliem.

mutā jeb pagaidu laulība (زواج المتعة – *zawāzu-l-mut'a*) – laulība uz [noteiktu] laiku.

Nama ļaudis jeb Pravieša ģimene (أهل البيت – *'ahlu-l-beit*) – plašāks pravieša Muhammada ģimenes loks.

savstarpējā nolādēšana (المباهلة – *mubāhala*) – mubāhala.

taazija (تعزية – *ta'zija*) – šītu sēru mistērijas rituāli, veltīti al Huseina piemiņai.

taazijas sapulces (مجالس الحسينية – *mažālisu ĥuseinija* vai مجالس التعزية – *mažālisu-ta'zija*) – al-Huseina piemiņai veltīti saieti.

ulemi (علماء – *'ulamā*) – šītu islāma juristi.

zuhūrs (الظهور – *až-zuhūr*) – apslēptā imāma parādīšanās.

Sūfisms

baraka (بركة – *baraka*) – svētība.

sūfiju organizācijas, brālības (فتوة – *futuwwa*).

sūfisms (التصوف – *at-tašawwuf*).

tarīka (الطريقة – *aṭ-ṭarīqa*) – sūfiju ordenis.

valī (ولي – *walī*) – svētie jeb ticīgo “aizbildņi” sūfismā.

virds (ورد – *wird*) – sūfiju dievbijības prakse, lūgšanas paveids, Korāna lasīšana, zikrs.

zikrs (ذکر – *zīkr*) – īsu lūgšanu vai rituālu (dievbijīgu) frāžu daudzināšana.

Izplatītāko tarīku nosaukumi:

badavīti jeb badavī ordeņa sūfiji (الطريقة البدوية – *aṭ-ṭarīqatu l-badawijja*).

čīštīti jeb čīšti ordeņa sūfiji (الطريقة الششتية – *aṭ-ṭarīqatu-l-šīštijja*).

dasūkīti jeb dasūkī ordeņa sūfiji (الطريقة الدسوقية – *aṭ-ṭarīqatu-d-dasūqijja*).

halvātīti jeb halvātī ordeņa sūfiji (الطريقة الخلوتية – *aṭ-ṭarīqatu-l-ḥalwātijja*).

kalandari jeb kalandaru ordeņa sūfiji (الطريقة القلندرية – *aṭ-ṭarīqatu-l-qalandarijja*).

kādirīti jeb kādirī ordeņa sūfiji (الطريقة القادرية – *aṭ-ṭarīqatu-l-qādirijja*).

kubrāvīti jeb kubrāvī ordeņa sūfiji (الطريقة الكبروية – *aṭ-ṭarīqatul-kubrāwijja*).

mevlevīti jeb mevlevī ordeņa sūfiji (الطريقة المولوية – *aṭ-ṭarīqatu-l-mawlawijja*).

nakšbandīti jeb nakšbandī ordeņa sūfiji (الطريقة النقشبندية – *aṭ-ṭarīqatu-l-naqšbandijja*).

nimatullāhīti jeb nimatullāhī ordeņa sūfiji (الطريقة النعمتلاهيّة – *aṭ-ṭarīqatu-l-ni'matullāhijja*).

nūrbahšīti jeb nūrbahšī ordeņa sūfiji (النوربخشييه الطريقة – *aṭ-ṭarīqatu-n-nūrbahšijja*).

rifāiti jeb rifāi ordeņa sūfiji (الطريقة الرفاعية – *aṭ-ṭarīqatu-r-rifā'ijja*).

sanūsīti jeb sanūsī ordeņa sūfiji (الطريقة السنوسية – *aṭ-ṭarīqatu-s-sanūsijja*).

suhravardīti jeb sanūsī ordeņa sūfiji (الطريقة السهروردية – *aṭ-ṭarīqatu-s-suhrawardijja*).

šāzilīti jeb šāzilī ordeņa sūfiji (الطريقة الشاذلية – *aṭ-ṭarīqatu-š-šāzilijja*).

tižānīti jeb tižānī ordeņa sūfiji (الطريقة التجانية – *aṭ-ṭarīqatu-t-tižānijja*).

Summary

The publication is the list of updated Arabic Islamic religious, legal, and historic terms in Latvian. Besides, the correct transliteration of historic proper names, such as names of the greatest Arab dynasties, is proposed. The Arabic terms in Latvian historically have appeared via lingua franca, i.e. German, and Russian. Russian language, in turn, has borrowed them through other mediators, such as Tartar, or Farsi. This has led to numerous phonetic deviations from the original Arabic pronunciation, and sometimes – to a change of the meaning. The list of terms is updated following the proper pronunciation of the word in Arabic and taking into consideration the Latvian phonetics and grammar.